

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-667-6-34>

**THE ART OF THE UKRAINIAN BOOK IN THE 1920S
IN THE WORKS OF I. FRANTSUZ**

**МИСТЕЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ КНИГИ 1920-Х РОКІВ
У ТВОРЧОСТІ І. ФРАНЦУЗА**

Kukil M. Yu.

*Postgraduate student at the Department
of Theory and History of Art, Senior
Lecturer at the Department of Design
National Academy of Fine Arts
and Architecture
Kyiv, Ukraine*

Кукіль М. Ю.

*аспірантка кафедри теорії
і історії мистецтва, старший
викладач кафедри дизайну
Національна академія
образотворчого мистецтва
і архітектури
м. Київ, Україна*

Політика так званої українізації офіційно розпочалась у 1925 році по всій території тогочасної України [Ісаєвич, с. 409]. Проте в Державному видавництві Одеса випуск україномовних книг розпочався ще з моменту його заснування. У 1921 році було випущено «Українські казки» збірник № 1, що започаткував серію «Дитяча бібліотека». Зовнішнє оформлення всіх збірок є однаковим. Усього вийшло три збірника народних казок з різним художнім оформленням. Перший збірник проєктувався з розробленими оригінальними елементами книжкового оздоблення та ілюстрації, тоді як наступні у 1922-х роках містили книжкове оздоблення без ілюстрацій (збірка № 2), або лише декоративні рамки та буквиці без заставок (збірка № 3).

Перше видання зустрічає юного читача розкішним бароковим квітковим червоно-чорним оздобленням текстової частини з назвою на обкладинці. Квітуха рамка містить зображення різних видів квітів, соняхів, ягід у графічній техніці, що нагадує дереворит. Усі написи (серія, назва, видавництво, рік) рукописні та відцентровані. Збірник включає п'ять казок, оформлених за однаковим набором: заставка, буквиця та ілюстрація в кінці кожної казки. Заставки однакового формату складені з трьох багатой форми квітів, що нагадують традиційну вишивку рушників Одещини. Малюнок квітів деталізований та вишуканий, збагачений декоративно стилізованим листям та бутонами. У двох випадках центральну квітку замінюють медальйони з зображеннями силуетних портретів головних героїв казок (півника та цапа). Спускові полоси містять кириличні буквиці, виконані у лінійному малюнку з використанням тонких мереживних візерунків. Це

робить їх легкими у сприйнятті та візуально поєднаними з набірним текстом казок. Окрім різних буквиць та заставок в книжковому оздобленні присутня єдина декоративна рамка навколо тексту, побудована з ритмічного ряду силуетних квітів. Верхню частину прикрашають два віддзеркалені силуети павичів з довгими пишними хвостами. Колонцифра, вставлена в композицію рамки, обрамлена вусками та листям квітів, що не є типовим для українських видань, але виглядає доречним.

Унікальність художньо-ілюстративного наповнення першої збірки полягає у тому, що попри контрастні та активні елементи книжкового оздоблення, в ній присутні наприкінці кожної казки чорні силуетні ілюстрації. Графічні твори зображують головних героїв в їх природньому оточенні: козу серед дерев, стаю вовків на галявині, двох горобців на гілці, лисичку серед трави і папороті. В останній казці ілюстрація показує сцену з протистоянням головних героїв: лисичка звертається до півника на гілці дерева, на що негативно реагує котик стоячи на паркані. На відміну від Г. Нарбути, який створював композиції з використанням плям та ліній великої амплітуди розмірів, художник цієї збірки відштовхувався від мінімальної товщини лінії орнаменту рамки, досягаючи цим художньої єдності усього видання. Під кожною силуетною ілюстрацією автор розміщував власні ініціали та рік її створення. Це визначало, що він є автором книжкового оздоблення та внутрішніх ілюстрацій.

На правій стороні обкладинки всі кути заповнені розкішними розкритими бутонами квітів, що спрямовують увагу до центральної частини сторінки, де розташований картуш із назвою серії «Дитяча бібліотека» та роком видання, що нагадує герб в оздобленні невеликих мерехтливих червоних квітів.

Серед каталогів та описів україномовних художніх дитячих видань 1920-30-х років не було вказано, хто ілюстрував цей збірник, однак автора вдалось ідентифікувати по підпису на обкладинці унизу під квітами між листям. Ним виявився Ісидор Француз – знаменитий радянський архітектор та книжковий графік єврейського походження, який народився в Одесі 1896 року [2, с. 58]. Невідомо, де саме він отримав першу художню освіту, оскільки перед вступом у 1922 році у Вищі художньо-технічні майстерні (ВХУТЕМАС) в Москві, за існуючими даними, він закінчив лише приватне чоловіче Комерційне училище Х. І. Гофмана в Одесі. До сьогодні його творча діяльність в оформленні дитячих книг перед переїздом у Москву мистецтвознавцями не розглядалась та не досліджувалась.

Окрім оформлення збірки казок № 1 із серії «Дитяча бібліотека», знайдено ще одне видання його авторства: «Лисичка, котик і півник»

(1922) із серії «Мальовані казки під редагуванням Р. Вовка». Не зважаючи на невеликий обсяг сторінок (вісім) і горизонтальний формат, книжка чудово оформлена з ілюстративної та декоративної точки зору. На обкладинці зображені великі соковиті соняхи, що оздоблюють назву та відомості видання, розташовані в півколі. Всі сторінки казки обрамлені квітковою рамкою з плетивом вишуканих червоних квітів з тонкими чорними пелюстками.

Початок казки розпочинається кольоровою заставкою, що демонструє сцену, де відбуваються події: хатинку мазанку на курячій ніжці з героями півником та котиком на тлі осіннього пейзажу. Композиція заставки гармонійно врівноважена шляхом використання великих плям кольору та протиставленням лінійного та об'ємного зображень: лінійне пласке зображення солом'яної стріхи хатини із заповненням жовтим кольором протиставляється золотавому дереву з об'ємною кроною, що виконане градієнтами від жовтого до червоного кольорів. Цікаво відзначити, що заставка закінчується чорним лінійним півколом з силуетним зображенням трави, що повторює композицію з обкладинки. На початку оповіді читача зустрічає веселий червоний півник, що виглядає з чорної лінійної буквиці «Б». Буквиця з портретом героя додатково обрамлена червоним контуром для відчуття більшої площинності.

Книжечка містить три графічні ілюстрації з кольоровим наповненням. Вони розташовані в середині квіткової рамки на мінімальній відстані від неї, зберігаючи нейтральну площину для розміщення тексту. Перша ілюстрація зображує котика на вулиці з сокирою у лапі, який застерігає півника у віконці (хатинки). Детально промальований котик на передньому плані, більш декоративно зображений півник в обрамленні ставень та силуетні чорні дерева позаду стріхи – усе це створює унікальну графічну мову для передачі перспективи, що є доволі рідкісним явищем в ілюстративних зображеннях.

Ілюстрація зі сценою вмовляння лисички до півника вийти з хатини подана у лінійній прямокутній чорній рамці – додатковий акцент та умовне застереження. Червоні квіти перед будинком виконані в єдиному стилі з декоративною рамкою, що створює візуальну єдність з книжковим оздобленням. Композиція останньої ілюстрації виконана за принципом першої, з відмінністю того, що котик грає на скрипці перед хатою лисички. В цьому творі віртуозно показаний перехід трьох планів ритмічним зображенням стовбурів дерев (за допомогою графічних засобів виразності: на першому плані (перед будинком) стовбур дерева із зеленою кроною виконаний графічно з заливкою кольору, на середньому плані дерева – лише графічно, тоді як дерева

третього плану подані лише чорними силуетами. Це створює ілюзію просторовості зображеної сценки.

Книга не має кінцівки, проте завершується зображенням півника в півкруглій рамці на лівій стороні обкладинки. До зелених соняхів з правої сторони обкладинки додані червоні квіти, бутони різного розміру та виду, що збагачують барвисту рамку, роблять її піднесено урочистою. На центральному червоному соняху з високо піднятою головою півник співає. Звуки його мелодії візуально втілені округлими тонкими спіральними лініями, що кружляють навколо нього. Досконале зображення кожної пір'їнки півника створює враження вишуканого чорно-білого графічного мережива. Його піднесена, натхненна постать в центрі обкладинки робить його найголовнішим героєм казки.

Вивчаючи творчість І. Француза в книжковій графіці можна зробити висновок, що саме в одеський період творчості художник створив свій унікальний пізнаваний графічний стиль, який згодом, вже після закінчення навчання у ВХУТЕМАСі, був повністю замінений на майже типовий радянський. В його ілюстраціях 1926-27-х років до російськомовних видань Б. Гаврикова «Хто швидше», П. Замоїського «Перший сніп», В. Мировича «Мої пісеньки», можна побачити пошуки нових стилістичних рішень у двох напрямках: на базі реалістичної та силуетної графіки. Наступні видання майже не містять унікального пізнаваного стилю художника, ілюстрації повністю підкорюються традиційній манері оформлення радянських книг.

Все сказане дає змогу зробити висновок, що мистецька спадщина І. Француза одеського періоду якнайкраще характеризує його як унікального професійного художника-ілюстратора. Розроблені розкішні декоративні квітучі рамки, власний підхід до трактування простору та найголовніше – абсолютно пізнавані елементи українського народного стилю дають підстави для твердження, що він в першу чергу український художник-ілюстратор. Його оформлення та ілюстрації до українських книг мають високий художній рівень, а його творчість одеського періоду заслуговує на подальше вивчення та висвітлення в історії українського мистецтва книги.

Література:

1. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 520 с.
2. Berkovich, G. Reclaiming a History. Jewish Architects in Imperial Russia and the USSR. Volume 3. Socialist Realism: 1933–1955. Weimar und Rostock: Grunberg Verlag, 2022. 156 p.